

Búcsúvétel¹

Első reakciónk a halál tényére a tagadás, az ellenkezés. Vonakodunk tényének elismerésétől. Elismerjük persze, csak a ténye ellen van kifogásunk. Hiszen minden tény – halál. Márpedig akkor a halál ténye is az. A halál ténye ezek szerint a halál halálával azonos. Ezzel pedig máris ott vagyunk, ahová barátunk, akitől búcsúzom most, a világ minden kincséért sem követett volna sem engem, sem senkit: a világ végén – a beteljesült üdvigéretnél.

Bojtár Bandi sok mindent szeretett, sok mindent elviselt, de a vallások malasztját nem szenvedhette: ez a végtelenül muzikális ember vallásilag tökéletesen amuzikális volt. A vallási beszéd szabályosan hasogatta a fülét. Az ilyen beszéd hallatán fájdalmas arccal füleihez kapott, ugyanúgy, mint amikor valaki félbehajtott papírlap gerincén futtatta végig a körme életét.

De azt talán, itt és most, e gyászos alkalomból még ő is elfogadja, hogy a halál ténye elfogadhatatlan. Elfogadhatatlan, hogy akivel nap mint nap találkoztunk, akivel tegnapelőtt még hosszan beszélgettünk életről és halálról, könyvekről és családról, szídtuk a rendszert – a naprendszert természetesen! –, akivel évtizedeken át húztuk a 2000 igáját, hogy ő „nincs többé”, azaz múlttá lett, saját múltunkká is, amely addig tart, míg múlttá nem válunk magunk is. Nem túl sokáig tehát. Halott halottat temet – mondja fület s szívet hasogatóan az Írás.

Nem tudok, nem akarok *múlt időben* beszélni barátomról, akit a halál ténye elválasztott tőlünk, akivel azonban az élet folyamata e ténnyel mit sem törődve, most is ezer szállal köt össze. Mert az élet fonálát elszakító halálból – hit nélkül is beláthatóan – az élet új szálai feslenek ki, és szövődnek tovább közöttünk. Mi mást teszünk most, még ezzel a dadogó gyászbeszéddel is, kimondott gondolatainkkal és kimondhatatlan érzéseinkkel, mint végezzük az élet, a kultúra szakadatlan szövömkáját. Az élet időtlen folyamatába szőjük bele a halált, ezt a mulandó valamit.

Valamiről, egy dologról mondhatjuk azt, hogy nincs többé, de hogyan mondhatnánk ugyanezt *valakiről*? „A halál – micsoda gyalázat! Egyszerre csak *tárggyá* válni...” – kiált föl egyik aforizmájában Emil Cioran. Csakhogy éppen ez itt a bökkenő: a személy nem válik tárggyá. A test tárggyá válik, a személy nem. A személy nem kerülhet múlt időbe, mert a személynek nincs múlt ideje. Az Én-tudat kilobban, a test meghal, a személy azonban kilép az időből. A személy az, aki *közöttünk van és közöttünk lesz az idők végezetéig, azaz, amíg ember él e földön.*

A személy mindig jelen van. Egyféleképpen Bandi is jelen van itt és most is. Hiszen *előtte* is beszélünk, magunkon érezzük tekintetét, látjuk gúnyos fintorát, helyeslő bólintását. Ő *előtte* állunk – nem *fölte*, hanem *előtte*: *színe előtt*. Bizonyos értelemben vizsgázunk *előtte*, mert igen, minden effajta búcsúbeszéd vizsgahelyzet és felelet is. Különösképpen, ha olyan személytől búcsúzunk, aki eddigi életében valóságosan is gyakran vizsgáztatott minket vagy másokat, akár mint mester

¹ Elhangzott Bojtár Endre (1940-2018) irodalomtörténész, műfordító, lapszerkesztő temetésén 2018. március 8-án a rákoskeresztúri Új Köztemetőben.

tanítványait, akár mint idősebb kolléga a fiatalabbat, műbíráló a művet, szerkesztő vagy lektor a szerzőt és így tovább. De igazán most, ezzel az életből távozásával adja föl nekünk a leckét. Ebből a leckéből nem lehet fölkészülni.

A búcsúbeszédekben rendszerint felsorolják az eltávozott érdemeit és műveit, ahhoz hasonlóan, ahogy úgynevezett „nagy emberek” temetésén díszpárnán viszik koporsójuk után kitüntetéseiket. Ez felel meg annak a rituálénak, amelynek célja a személy múlt időbe helyezése, a jelentől való elvágása, emlékezetének intézményesítése. Az ellen-rituálé ennek épp a fordítottja: a múlthatatlan személyt nem engedi múlttá válni, a jelenbe helyezi, oda, ahol a helye volt, van és lesz: az élők közé, miközénk.

Ezért nem helyezem most vörös párnára barátom aranyló érdemeit és tündöklő opusait, még baltisztikai chef d’oeuvre-jét, a nagy litván-magyar szótárat sem említem (hacsak így nem), nem sorolom a virtuóz műfordításokat, nem dicsérem az úttörő irodalomtudományi műveket, nem beszélek a bohémistáról, polonistáról, baltológusról, sőt, e máj nehéz időkből még a russzistáról sem, a lapszerkesztőről pedig végképpen mélyen hallgatok. Nemcsak azért, mert nem intézmények nevében beszélek, hanem mert Bojtár Bandi maga is mindent megtett ez ellen az intézményesülés ellen: végtelenül komolyan vette szakmáját, az írást, de nem vette, nem tudta elég komolyan venni önmagát. Nagy nevetség, de még akadémikus sem lett belőle. De ne bántsuk az akadémikusokat ezért. Mindenkinek megvan a maga keresztje, kinek az akadémiai, kinek a lovagi, kinek a nagy, kinek a kicsi. Bandinak egyetlen keresztje volt, az, amelyet megoszthatatlanul mindenkinek viselnie kell: ő maga és ő ezt a keresztet mindvégig hősiesen viselte.

Intézmények szoktak azzal kitüntetni és egyben magukhoz csatolni egy személyt, hogy „saját halottjuknak” tekintik őt. Joggal, hiszen az intézményesültség maga is halál, az intézmények pedig – megcsontosodásuk mértékében – halált termelő gépezetek. Ezért én – nem intézmény, csak egy hang a 2000-ből – itt és most nem saját halottamnak, hanem saját élőmnek – saját élőknek – tekintem Bandit. Annak – aki.

[Szilágyi Ákos]

